

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (2010-2016 рр.)

Стаття присвячена аналізу особливостей трансформації партійної системи України у 2010-2016 роках. Доведено, що внаслідок подій 2013-2014 рр. партійна система держави зазнала кардинальних змін. Зокрема, падіння режиму В. Януковича призвело до фактичного зникнення правлячої Партії Регіонів та заборони діяльності Комуністичної партії України. Майже повністю змінився ідеологічний спектр парламентських партій – 8 з 10 партій, що потрапили до Верховної Ради, відносяться до консервативних або ліберально-демократичних патріотичних проєвропейських сил. Відбулося швидке зростання кількості нових партій, що сформувалися з числа прихильників політичних і громадських діячів, які були лідерами та учасниками акції протесту на Майдані. Суттєво посилилася тенденція «віртуалізації» діяльності політичних партій.

Ключові слова: Україна, партійна система, політичні партії, трансформація, особливості, «віртуалізація» діяльності партій, політичні вибори, кардинальні зміни.

Актуальність даної статті обумовлена бурхливими, вкрай складними і далеко не однозначними процесами трансформації політичної і партійної системи України. Особливо радикальними вони виявилися впродовж кількох останніх років, зокрема напередодні, під час та після позачергових президентських і парламентських виборів 2014 р.

Щодо **ступеня наукової розробки** даної проблематики, то про її стан, як, до речі, і її актуальність, свідчить дедалі зростаюча кількість присвячених публікацій. Йдеться, перш за все, про наукові розвідки таких вітчизняних вчених: В. Горбатенко [1, с. 49-55], Г. Зеленько [2], М. Обушний [3], М. Примуш [3], А. Романюк [4], Ю. Шведа [3; 4; 54-6] та ін. На схвалення заслуговує також той факт, що деякі відповідні матеріали почали друкуватися англійською мовою, що дає можливість знайомитися з ними досить широкому колу західних читачів [7; 8]. На підтримку заслуговує і проведення міжнародних круглих столів, присвячених аналізу й обговоренню даної проблематики [9]. Варто звернути увагу і на посилення інтересу до трансформаційних процесів партійної системи та самих політичних партій України з боку деяких зарубіжних науковців, зокрема російських [10; 11; 12]. тощо.

Метою даної статті є спроба дослідити основні зміни і трансформації, що відбулися і відбуваються в партійній системі України, в ідеології її провідних політичних партій та в електоральних симпатіях населення. Водночас на основі даних авторитетних соціологічних опитувань ставиться завдання проаналізувати основні джерела отримання виборцями інформації про політичні партії та чинники, що впливають на їх вибір.

Як відомо, за 25 років незалежності України її партійна система та й самі політичні партії зазнали численних метаморфоз і трансформацій, які були спричинені багатьма внутрішніми та зовнішніми чинниками. Основними *внутрішніми чинниками* можна вважати набуття нашою країною статусу незалежної держави, надзвичайно гостра і безкомпромісна боротьба різних політичних сил за владу, досить часта зміна правлячих «еліт», неодноразові зміни вектору зовнішньополітичних орієнтирів, надмірна кількість чергових і ще більше позачергових виборів, перманентні намагання вносити зміни до Конституції України та міняти національне законодавство тощо. Щодо *основних зовнішніх факторів*, причетних до трансформації політичної і зокрема партійної системи та політичних партій України, то ними, на наш погляд, були: втручання у внутрішні справи нашої країни зарубіжних держав, російська анексія Криму та підтримка т.зв. «ДНР» і «ЛНР», вплив глобальних процесів, з одного боку, демократизації, а, з іншого – зростання популізму та націонал-радикалізму, а також формування інформаційного суспільства тощо.

Першою і найважливішою трансформацією саме партійної системи був перехід від однопартійності до багатопартійності після здобуття Україною незалежності в 1991 р. Принагідно зазначимо, що становлення тоді багатопартійності в нашій державі відбувалося за схожими сценаріями і тенденціями, що й у більшості пострадянських і постсоціалістичних країн [13]. Впродовж короткого часу в Україні з'явилися партії майже всіх існуючих на той час у світі ідеологічних напрямків і течій. Зокрема, праве крило зайняли відповідні партії від поміркованих до вкрай радикальних, ліве крило було представлено соціалістами і комуністами, але найбільшою виявилась кількість різного гатунку центристських партій. Необхідно також зазначити, що в Україні двічі заборонялася діяльність комуністичної партії СРСР – перший раз ще 1991 р. У 1993 р. вона відновила свою діяльність вже як Комуністична Партія України, але 2015 р. її функціонування знову було фактично припинено на законодавчому рівні.

Однак, як вже зазначалося, найбільший теоретичний і практичний інтерес для цієї статті становлять трансформації партійної системи та політичних партій України, що відбулися впродовж кількох останніх років, зокрема у 2010-2016 рр. Загалом, за ці роки партійна система України набула яскраво виражених рис поміркованого плюралізму з чітким поділом більшості партій на провладні та опозиційні. При цьому провладні партії мали і мають високий ступінь консолідованості та мобілізації, чому сприяли і сприяють широке використання адміністративного ресурсу на місцях та тісні зв'язки з олігархічними колами, які нерідко виступали і виступають спонсорами цих партій. З іншого боку, опозиційні партії мали і мають ідеологічні розбіжності й в силу різних обставин не могли та й досі не можуть належним чином скоординувати свої зусилля. Таке розмаїття в програмах і цілях політичних партій призводило і призводить до розпорошеності електоральних симпатій на парламентських та місцевих виборах і не давало та, мабуть, ще довго не даватиме опозиційним партіям здобути таку бажану і необхідну для себе кількість місць в представницьких органах країни.

Слід нагадати, що політичні сили, які прийшли до влади 2010 р., неухильно докладали величезних зусиль в напрямку монополізації політичного простору, періодично вносячи відповідні, тобто вигідні для себе, зміни до законодавства України. Зокрема, тут можна загадати три основні кроки: 1) новий закон про вибори до органів місцевого самоврядування; 2) новий закон про вибори народних депутатів та 3) повернення в дію Конституції України в редакції 1996 р. тощо. Всі ці зміни були орієнтовані на парламентські вибори 2012 р., на яких правляча тоді Партія Регіонів отримала більшість. На цей результат вплинули як запровадження змішаної пропорційно-мажоритарної системи, так і підвищення «прохідного» бар'єру з трьох до п'яти відсотків.

Відповідно, як визначають фахівці, період після парламентських виборів 2012 р. характеризувався «різким зростанням поляризації системи, встановленням монопольного контролю однієї політичної сили над владою, включно з її судовою гілкою, зростанням тиску на опозиційні партії, громадянське суспільство, ділові структури, що підтримували опозицію. Партійна система зазнала помітного дрейфу: від системи поміркованого плюралізму з тенденцією до поляризації, в напрямі системи з домінуючою партією» [14, с. 19]. Цілком природно, що у той же час Україна за рейтингом демократії, який щорічно оприлюднює всесвітньо відомий британський журнал «Економіст», впала з 53 місця («неповна демократія») до 80 («гібридний режим») [15, р. 5]. Принагідно зазначимо, що падіння індексу демократії в Україні, на жаль, продовжувалося і в наступні роки. Зокрема, у 2015 р. Україна за цим показником опинилася вже на 88 місці [16, р. 6]. Останні дані, до речі, свідчать про досить складний, далеко не лінійний і вкрай суперечливий характер процесів і наслідків трансформації партійної системи нашої країни.

Посилення проявів авторитаризму правлячої тоді партії Регіонів, відмова від європейської інтеграції та переорієнтація на інтеграційний курс до євразійського простору стали переламним моментом в історії України. Внаслідок буремних подій 2013-2014 рр.

політична і партійна система держави зазнала чергових кардинальних змін, які заслуговують на більш докладний аналіз.

Зокрема, падіння режиму В. Януковича привело до фактичного зникнення правлячої Партії Регіонів і наступної заборони діяльності їх політичних союзників – Комуністичної партії України, про що вже йшлося. Чергове переформатування партійної системи відбулося в Україні в результаті позачергових президентських виборів 25 травня 2014 р. і позачергових парламентських виборів 26 жовтня 2014 р. Серед основних елементів цього процесу необхідно виділити наступні. Відбулося повернення до дії Конституції в редакції 2004 р., що, безумовно повернуло політичним партіям втрачений вплив у вигляді права формувати коаліцію та призначати уряд. З іншого боку, виборча система України залишилася незмінною, тобто змішаною пропорційно-мажоритарною із закритими списками. В таких умовах майже повністю змінився ідеологічний спектр партій, представлених у парламенті – 8 з 10 партій, що отримали бодай одне місце у Верховній Раді, відносилися до консервативних або ліберально-демократичних патріотичних проєвропейських сил. Все це сприяло наближенню української партійної системи до системи поміркованого плюралізму, якщо мова йде про партії, представлені у виборних органах влади. Зважаючи на загальну кількість офіційно зареєстрованих політичних партій в Україні – 344 станом на вересень 2016 р. – партійну систему з цієї точки зору можна вважати екстремально багатопартійною [17].

Ще однією *особливістю трансформації партійної системи* України в період з 2014 р. стало швидке зростання кількості нових партій, що формувалися з числа прихильників політичних і громадських діячів, які були лідерами та безпосередніми учасниками акцій протесту на Майдані. Цікаво, що при цьому новостворені партії, зокрема «Народний фронт» і «Правий сектор», на парламентських виборах продемонстрували діаметрально протилежні результати, отримавши відповідно 82 (вісімдесят два!) і 1 (одне!) місце у Верховній Раді України. Також слід звернути увагу на значний успіх достатньо молоді (2012 року заснування) партії Об'єднання «Самопоміч», яка отримала 33 місця. Особливу увагу привертає той факт, що на момент парламентських виборів деякі партії були щойно створені, не маючи усталеної структури, достатнього кадрового забезпечення і розгалуженої системи регіональних представництв. Для таких партій на серйозному рівні партійне будівництво розпочалося тільки після проходження у парламент. Фактично, як вже зазначалося, в українському парламенті майже вперше за історію незалежності більшість становлять партії, що декларують патріотичну та проєвропейську ідеологію.

Спираючись на зазначені тенденції, можна спрогнозувати, що в найближчі часи в Україні політичні партії, які представляють проросійську орієнтацію, будуть невпинно втрачати електоральні симпатії і як наслідок, місця в парламенті та місцевих органах самоврядування. Прикладом тому можуть слугувати показники партій «Опозиційний блок» та «Сильна Україна», які вибороли всього 30 місць на двох, а Компартія взагалі не провела до Верховної Ради України жодного свого кандидата.

На жаль, вітчизняні дослідники поки що приділяють недостатньо уваги аналізу проблем впливу процесів формування глобального інформаційного суспільства на трансформації партійної системи та політичних партій України. А вплив цей, на нашу думку, дедалі зростає і зростатиме, що дало підстави деяким фахівцям, до яких приєднується і автор даної статті [18, с. 364-368], вважати його тенденцією і назвати «віртуалізацією» діяльності політичних партій [19, с. 22].

Сутність цієї тенденції – перенесення партіями акцентів інформаційно-пропагандистської діяльності з безпосереднього спілкування з виборцями у медіа- та Інтернет-простір. Це призвело і призводить до того, що основними статтями витрат передвиборних бюджетів партій стають витрати на політичну рекламу, перш за все, телевізійну. Сьогодні майже всі партії широко представлені в мережі Інтернет, маючи власні офіційні сайти, портали, сторінки в соціальних мережах та інші різноманітні проекти. Отже, стрімке зростання інформатизації суспільства, поширення доступу населення до Інтернету та невпинна інтеграція України в глобальне інформаційне суспільство відкрило перед

політичними партіями надзвичайно широкі перспективи для збільшення своєї інформаційно-комунікаційної активності.

Однак, тут існує і низка *особливостей*, притаманних українським виборцям, які пов'язані з їх вибором джерел інформації та зі специфікою сприйняття ними політичної інформації. Про це, зокрема, свідчать дані спеціального масштабного соціологічного дослідження, проведеного фахівцями Центру Разумкова [20, с. 24-25] і наведені нижче у зведеній таблиці, підготовленій та адаптованій автором даної статті до її контенту.

Таблиця № 1. *Особливості та результати «віртуалізації» діяльності політичних партій України.*

Загальний перелік інформаційних джерел	З яких джерел ви брали інформацію, за яку проголосували на виборах?	Інформація з яких джерел найбільше вплинула на Ваш вибір?
Виступи представників партії по телебаченню у дискусійних програмах (ток-шоу)	69,9%	60,4%
Телереклама	57,6%	31,3%
Сюжети про партію у випусках новин	52,4%	31,7%
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	34,3%	10,9%
Газетні публікації	34,2%	10,0%
Обговорення з іншими людьми	33,6%	19,5%
Партійні газети	20,8%	6,5%
Виступи представників партій по радіо	18,0%	6,4%
Новинні або політичні Інтернет-сайти	16,4%	9,8%
Соціальні Інтернет-мережі («ВКонтакте», Facebook, «Twitter» тощо)	14,2%	6,3%
Біллборди (рекламні щити) партій та їх лідерів	12,9%	1,6%
Зустрічі з представниками партій	10,0%	8,0%
Адресні листи і звернення від лідерів партій, надіслані поштою	6,6%	1,3%
Інше	3,4%	3,1%
Важко відповісти	1,1%	2,1%

Отже, майже 70% виборців отримували інформацію про політичні партії з виступів їх представників у ток-шоу, майже 58% – з телереклами, і лише 10% – з безпосередніх зустрічей з представниками партій. Все це переконливо підтверджує висновок про переважання медіа-активності в діяльності політичних партій України в період передвиборчих і виборчих кампаній.

Наведені дані також свідчать про досить високу популярність традиційних засобів масової інформації серед українських виборців, таких як телебачення та друковані матеріали. З урахуванням того, що найбільшу електоральну активність зазвичай проявляють люди, старші 35 років, які звикли використовувати телебачення та пресу в якості своїх головних джерел отримання політичної інформації, можна припускати, що ця тенденція буде зберігатися і впродовж кількох найближчих років.

У цілому, все вищенаведене дає підстави для *таких висновків*. Падіння режиму В. Януковича призвело до суттєвих трансформацій в партійній системі України. Впливові раніше Партія Регіонів і Компартія України були фактично виключені з політичного життя держави. На парламентських виборах 2014 р. більшість здобули патріотичні проєвропейські партії, частина яких була створена на основі протестного руху Майдану. Однак, нові партії в

Україні продовжували і продовжують формуватися «згори», на потребу інтересам певних політичних і бізнесових кіл, з яскраво вираженою ставкою на персоналії лідерів (Блок Петра Порошенка, Радикальна партія Олега Ляшка та ін.). Це означає, що процес трансформації партійної системи в Україні триватиме доти, доки не наблизиться до демократичних стандартів західного світу.

Використана література:

1. Горбатенко В. П. Еволюція політичних партій від кадрових і масових до картельних і новітніх [Текст] / В. П. Горбатенко // Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 22 Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – Випуск 20 : збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 49-55.
2. Зеленько Г. І. Чи інституціоналізувалися політичні партії в Україні? [Текст] / Г. І. Зеленько // Наукові записки. / Збірник. – Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 3(53). – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 57-72.
3. Обушний М. І. Партологія : Навч. посібник [Текст] / М. І. Обушний, М. В. Примуш, Ю. Р. Шведа [За ред. М.І. Обушного] – К. : Арістей, 2006. – 432 с.
4. Романюк А. Партії та електоральна політика [Текст] / А. Романюк, Ю. Шведа – Львів : Астролябія, 2005. – 366 с.
5. Шведа Ю. Р. Партії та партійна система України : Навч. посібник [Текст] / Ю. Р. Шведа – Львів : ЦПД ЛНУ імені І. Франка, 2001. – 132 с.
6. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій та партійних систем : Навч. посібник [Текст] / Ю. Р. Шведа – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.
7. Party System of Ukraine before and after Maidan : Changes, Trends, Public Demand : Analytical Report by the Razumkov Centre [Text] // National Security & Defence, 2015. – № 6-7 (155-156). – 180 p.
8. Rybiy O. Party System Institutionalization in Ukraine [Text] / O. Rybiy // Theories and Problems of Political Studies, 2015. – № 6. – P. 401-423.
9. Політичні партії і вибори в Україні [Текст] : Матеріали міжнародного круглого столу за участю українських і польських науковців. – К.: Вид-во «Логос», 2016. – 219 с.
10. Куренков И. Г. Особенности формирования партийной системы как элемент постсоветского транзита в Украине [Текст] / И. Г. Куренков // Theories and Problems of Political Studies, 2015. – № 6. – С. 74-91.
11. Пашковский Е. А. Трансформация партийной системы Украины в 2012-2014 гг. [Текст] / Е. А. Пашковский // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена, 2014. – № 172. – С. 156-160.
12. Пашковский Е. А. Партийная система Украины в условиях радикальной политической трансформации в 2014-2015 гг. [Текст] / Е. А. Пашковский // Теория и практика общественного развития, 2015. – № 18. – С. 172-174.
13. Чміль І. І. Становлення, функціонування і трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи) : Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спеціальність 23.00.02 – «Політичні інститути та процеси» [Текст] / І. І. Чміль – Львів, 2016. – 22 с.
14. Партійна система України до і після Майдану : зміни, тенденції розвитку, суспільні запити [Текст] / Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу «Партійна система України на сучасному етапі : виклики, проблеми, суспільні очікування», 16 вересня 2015 р. – К. : Центр Разумкова. – 138 с.
15. Democracy index 2012. Democracy at a Standstill [Text] : A Report from The Economist Intelligence Unit – London : The Economist Intelligence Unit Limited, 2013. – 44 p.
16. Democracy Index 2015. Democracy in an Age of Anxiety [Text] : A Report by The Economist Intelligence Unit – London : The Economist Intelligence Unit Limited, 2016. – 67 p.

17. КВУ нарахував в Україні 344 політичних партії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2092432-kvu-narahuvav-v-ukraini-344-politicnih-partii.html>

18. Іванченко І. В. Основні напрями трансформації політичних партій в інформаційну епоху [Текст] / І. В. Іванченко // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : Вид-во «Гілея», 2016. – Вип. 107 (4). – С. 364-368.

19. Партійна система України до і після Майдану : зміни, тенденції розвитку, суспільні запити [Текст] / Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу «Партійна система України на сучасному етапі : виклики, проблеми, суспільні очікування», 16 вересня 2015 р. – К. : Центр Разумкова. – 138 с.

20. Партійна система України до і після Майдану : зміни, тенденції розвитку, суспільні запити [Текст] / Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу «Партійна система України на сучасному етапі : виклики, проблеми, суспільні очікування», 16 вересня 2015 р. – К. : Центр Разумкова. – 138 с.

Иванченко И. В. Особенности трансформации партийной системы современной Украины (2010-2016 гг.)

Статья посвящена анализу особенностей трансформации партийной системы Украины в 2010-2016 годах. Доказано, что в результате событий 2013-2014 гг. партийная система государства испытала кардинальные изменения. В частности, падение режима В. Януковича привело к фактическому исчезновению правящей Партии Регионов и запрету деятельности Коммунистической партии Украины. Почти полностью изменился идеологический спектр парламентских партий – 8 из 10 партий, которые попали в Верховную Раду, относятся к консервативным или либерально-демократическим патриотическим проевропейским силам. Состоялся быстрый рост количества новых партий, которые сформировались из числа сторонников политических и общественных деятелей, которые были лидерами и участниками акций протеста на Майдане. Существенно усилилась тенденция «виртуализации» деятельности политических партий.

Ключевые слова: Украина, партийная система, политические партии, трансформация, особенности, «виртуализация» деятельности партий, политические выборы, кардинальные изменения.

Ivanchenko I. Features of Transformation of Party System of Modern Ukraine (2010-2016)

The article is devoted to the analysis of features of transformation of the party system of Ukraine in 2010-2016. It is well-proven that as a result of the events of 2013-2014 the party system of the state was cardinally changed. In particular, falling of the regime of V. Yanukovich resulted in actual disappearance of ruling Party of Regions and prohibition of activity of Communist party of Ukraine. The ideological spectrum of parliamentary parties changed almost fully – 8 from 10 parties that got in Verkhovna Rada, refer to conservative or liberal-democratic patriotic pro-European forces. The rapid increase of amount of new parties, that was formed from a number the supporters of political and public figures, who were leaders and participants of actions of protest on Maidan, took place. The tendency of «virtualization» of activity of political parties increased substantially.

Keywords: Ukraine, party system, political parties, transformation, features, «virtualization» of activity of parties, political elections, cardinal changes.